

notes 21_2019
konserwatorski

Redaktor naczelny

Joanna Ważyńska

<https://orcid.org/0000-0002-5045-8242>

Komitet redakcyjny

Ewa Potrzebnicka – przewodnicząca

dr hab. Marzenna Ciechańska

dr hab. Elżbieta Jabłońska

dr Władysław Sobucki

Bogdan Filip Zerek

Projekt okładki **Waldemar Koralewski | Portlab**

Projekt wnętrza **Waldemar Koralewski, Ewa Dajksler | Portlab**

Redakcja i korekta **Agnieszka Konopka, Małgorzata Kozłowska**

Korekta artykułu *Review of biocides used as prevention and intervention measures for historic artefacts, with special regard to herbaria collections* **Miriam Paul, PhD**

Skład **Andrzej Dybowski**

Copyright © Biblioteka Narodowa, Warszawa 2020

ISBN 978-83-7009-841-4

ISSN 1509-5681

Kroje pisma

Utopia, Zaluski

Nakład 250 egz.

Biblioteka Narodowa

al. Niepodległości 213

02-086 Warszawa

www.bn.org.pl

notes 21_2019
konserwatorski

Biblioteka Narodowa
Warszawa 2020

Spis rzeczy

- 9 — **Od Redakcji**
- 13 — **Polityka ochrony i konserwacji zbiorów**
- 15 — **Stan zachowania zbiorów z XIX i XX wieku w bibliotekach polskich.
Raport 2018**
Ewa Potrzebicka
- 47 — **Fizyka, chemia i mikrobiologia w ochronie i konserwacji zbiorów**
- 49 — **Zastosowanie testów luminometrycznych (ATP/AMP) w badaniach
mikrobiologicznych obiektów w Bibliotece Narodowej**
Bogdan Filip Zerek, Jakub Piechal
- 79 — **Przegląd środków biobójczych używanych prewencyjnie
i interwencyjnie wobec obiektów zabytkowych na przykładzie
zbiorów zielnikowych**
Magdalena Grenda-Kurmanow
- 121 — **Review of biocides used as prevention and intervention measures
for historic artefacts, with special regard to herbaria collections**
Magdalena Grenda-Kurmanow
- 163 — **O papierze, który tak naprawdę papierem nie jest**
Władysław Sobucki
- 169 — **Historia, badania i konserwacja fotografii**
- 171 — **Fotografie Jamesa Robertsona na podłożu papierowym ze zbiorów
Polskiej Akademii Nauk Biblioteki Kórnickiej.
Problematyka badawcza**
Małgorzata Momot, Tomasz Kozielec
- 225 — **Identyfikacja, degradacja i zabezpieczanie materiałów
fotograficznych wytworzonych na podłożach z estrów celulozy**
Anna Seweryn

- 247 — **Z praktyki konserwatora**
- 249 — **Odkwaszanie destruktyw na podłożu papierowym.
Konieczny czy zbędny zabieg konserwatorski stosowany
w profilaktyce ochrony zbiorów?**
Hanna Straus, Joanna Wasil
- 257 — **Profilaktyka mikrobiologiczna zbiorów – procedury
w pracowniach konserwatorskich**
Agata Lipińska
- 269 — **Konferencje, warsztaty, wydarzenia**
- 271 — **Wspomnienie: Józef Dąbrowski**
Władysław Sobucki
- 273 — **Kalendarium 2019**
Agata Lipińska
- 281 — **Noty o Autorach**

Contents

- 9 — **Editor's Note**
- 13 — **Preservation and Conservation Policy**
- 15 — **State of preservation of nineteenth – and twentieth-century collections in Polish libraries as of 2018**
Ewa Potrzebnicka
- 47 — **Physics, Chemistry and Microbiology in Preservation and Conservation**
- 49 — **Use of luminometric assays (ATM/AMP) in microbial examination of the National Library of Poland's collections**
Bogdan Filip Zerek, Jakub Piecha
- 79 — **Review of biocides used as prevention and intervention measures for historic artefacts, with special regard to herbaria collections (Polish version)**
Magdalena Grenda-Kurmanow
- 121 — **Review of biocides used as prevention and intervention measures for historic artefacts, with special regard to herbaria collections (English version)**
Magdalena Grenda-Kurmanow
- 163 — **About paper which is actually no paper**
Władysław Sobucki
- 169 — **History and Conservation of Photography**
- 171 — **James Robertson's Photographs on Paper from the Collections of the Kórnik Library of the Polish Academy of Sciences. Research Issues**
Małgorzata Momot, Tomasz Koziolec

- 225 — Identification, degradation and preservation of photographic materials produced on cellulose ester bases
Anna Seweryn
- 247 — [From a Conservator's Practice](#)
- 249 — Deacidification of damaged paper objects: a necessary or a useless procedure used in preventive care of library collections?
Hanna Straus, Joanna Wasil
- 257 — Prevention of microorganism growth in library collections: procedures used in conservation laboratories
Agata Lipińska
- 269 — [Conferences, Workshops, Events](#)
- 271 — Memory of Józef Dąbrowski
Władysław Sobucki
- 273 — Calendar of Events in 2019
Agata Lipińska
- 281 — [About Authors](#)

— Od Redakcji

Przekazujemy w ręce Czytelników kolejny, 21. numer „Notesu Konserwatorskiego”. Dla zespołu redakcyjnego jest to za każdym razem powód do radości i satysfakcji. Mamy nadzieję, że i tym razem dostarczamy Czytelnikom ciekawej i wartościowej lektury. Dołożyliśmy starań, aby zaprezentować artykuły na tematy aktualnie zajmujące specjalistów z dziedziny konserwacji zabytków na podłożu papierowym, w aspektach badawczym oraz praktycznym. Jednocześnie z wyjątkowym zaangażowaniem towarzyszymy pewnym obszarom działalności konserwatorów i bibliotekarzy w roli opiekunów zbiorów.

W najnowszym numerze „Notesu Konserwatorskiego” będziecie Państwo mogli zapoznać się z raportem dotyczącym stanu zachowania XIX- i XX-wiecznych zbiorów w bibliotekach polskich, autorstwa Ewy Potrzebnickiej, pełnomocnika dyrektora BN ds. NZB, podsumowującym wieloletnie działania bibliotek w tym zakresie. Wnioski płynące z tej lektury niestety niepokoją. Dzięki Wieloletniemu Programowi Rządowemu na lata 2002–2008 „Kwaśny papier. Ratowanie w skali masowej zagrożonych polskich zasobów bibliotecznych i archiwalnych” przeprowadzono wiele badań, programów ewaluacyjnych, zgromadzono informacje, sformułowano wnioski, opracowano zalecenia oraz wybrano i zakupiono instalacje do odkwaszania zbiorów. Z ankiety przeprowadzonej w 2018 roku w 51 największych bibliotekach wynika natomiast, że połowa z tych placówek

w ogóle nie odkwasza zbiorów z XIX i XX wieku. Stan zachowania przeważającej części zbiorów nowszych pogorszył się o kolejne lata przebiegu naturalnych procesów starzenia się kwaśnego papieru, a zagrożenie destrukcją tej części dziedzictwa piśmienniczego rośnie wraz z upływem czasu.

Biblioteka Narodowa posiada już wieloletnie doświadczenie w aktywnej ochronie zbiorów XIX- i XX-wiecznych. Od 2007 roku odkwaszaniu w systemie Bookkeeper poddawane są książki, tj. egzemplarze posiadające oprawy. Natomiast w Pracowni Konserwacji Masowej Arkuszy IKZB systematycznie od 2005 roku odkwaszane są XIX- i XX-wieczne zbiory przechowywane w Bibliotece Narodowej w postaci luźnych kart bądź arkuszy w systemie C-900. Obiekty uszkodzone kwaśną destrukcją w stopniu niekwalifikującym ich do odkwaszania stosowanymi metodami wymagają wzmocnienia struktury papieru przez laminację. Skuteczność odkwaszania kart uprzednio zalaminowanych potwierdzona została w badaniu przeprowadzonym przez Bibliotekę Narodową, co szczegółowo opisują autorki, Hanna Straus i Joanna Wasil.

Biblioteka Narodowa, największa księżnica w Polsce, mająca pod swoją opieką niemal 10 milionów woluminów (jednostek) różnorodnych zbiorów, promuje taką formę ich ochrony, w której priorytetowe są działania prewencyjne, masowe. Jest to temat systematycznie podejmowany w „Notesie Konserwatorskim”, jako że różnorodność zagadnień i problemów w tym obszarze jest olbrzymia. Ponadto podlegają one ciągłym zmianom, wymagając od wszystkich opiekunów zbiorów postawy otwartości i uważności. W obecnym numerze Instytut Konserwacji Zbiorów Bibliotecznych przygotował dwa artykuły, w których omawiany jest mikrobiologiczny aspekt ochrony zbiorów bibliotecznych.

Kwestia bezpieczeństwa mikrobiologicznego tak olbrzymiej ilości zbiorów i – co ważniejsze – pracujących z nimi ludzi w przestrzeni służącej do przechowywania, ale również podczas pobytu zbiorów poza magazynami bibliotecznymi wymaga utrzymania i kontrolowania stabilności mikrobiologicznej całego księgozbioru. O procedurach służących zachowaniu takiej równowagi pisze Agata Lipińska.

Efektem eksperymentalnych prac prowadzonych ostatnio w Laboratorium Konserwatorskim Zbiorów Bibliotecznych Biblioteki Narodowej było opracowanie i wdrożenie procedury wstępnego badania stanu mikrobiologicznego obiektów. Zastosowany w tym celu test luminometryczny, jak przedstawiają to autorzy artykułu – Bogdan Filip Zerek i Jakub Piechal, stanowi narzędzie pomocne w podejmowaniu decyzji o konieczności pobierania prób kontaktowych z obiektu i weryfikujące wstępne badanie „nieuzbrojonym okiem”.

Opracowanie na temat środków biobójczych stosowanych w zielnikach historycznych autorstwa Magdaleny Grendy-Kurmanow dostarcza natomiast solidną porcję informacji o substancjach chemicznych, z którymi bibliotekarze, archiwiści i konserwatorzy mogą się zetknąć. Artykuł uzupełnia bogata bibliografia tematu, obejmująca historię, technologię wytwarzania, spektrum zastosowania i negatywnego oddziaływania na środowisko, w tym zdrowie człowieka. Przegląd ten jest częścią projektu „Ochrona zabytków a etnobotanika. Badania wpływu zabiegów konserwatorskich na materiał genetyczny roślin w zabytkowych zielnikach”.

Kolejnym zagadnieniem przedstawianym przez konserwatorów, obok znaczenia i oddziaływania na zbiory procesów mikrobiologicznych, jest problematyka badawcza materiałów fotograficznych. Tomasz Koziolec i Małgorzata Momot w swoim artykule omawiają technikę wykonania XIX-wiecznych fotografii Jamesa Robertsona, znajdujących się w zbiorach Biblioteki Kórnickiej PAN. W badaniach fotografii zastosowano szereg nieniszczących i mikroniszczących technik. Zastosowanie kombinacji metod umożliwiło zminimalizowanie wpływu ich ograniczeń badawczych na otrzymanie jednoznacznych wyników. W oparciu o uzyskane odpowiedzi sformułowano wnioski o unikatowości badanych fotografii na tle zbiorów polskich i konieczności objęcia ich szczególną opieką.

Wyzwanie dla opiekunów zbiorów, ze względu na wymagane warunki przechowywania, stanowią także materiały fotograficzne na podłożach z estrów celulozy. Anna Seweryn w swoim artykule prezentuje technologię i historię ich produkcji, zwraca uwagę na wyjątkową niestabilność i spektakularnie przebiegający proces degradacji tego rodzaju obiektów oraz podkreśla konieczność

respektowania szczególnych potrzeb bezpiecznego ich przechowywania. Z powodu stosunkowo niewielkiej ilości takich materiałów w porównaniu do pozostałych rodzajów zbiorów, ale również, co jest niepokojące, niedostatecznej świadomości problemów związanych z ich przechowywaniem wśród zarządzających instytucjami kultury, temat ten zdaje się być nadal słabo rozpoznany, zwłaszcza w praktycznym działaniu. Uzupełnieniu tej luki mogą służyć przedstawione w tekście wytyczne dotyczące przechowywania materiałów wytworzonych na bazie azotanów i octanów celulozy.

Komunikat Władysława Sobuckiego o papierze kamiennym niewątpliwie dostarczy Czytelnikom ciekawych informacji o technologii, właściwościach i możliwych zastosowaniach tzw. papieru kamiennego, papieropodobnego wytworu opatentowanego 20 lat temu przez tajwańską firmę. Ten ekologiczny produkt nadaje się między innymi do wytwarzania różnego rodzaju powszechnie używanych opakowań jednorazowych. Ze względu na brak odporności papieru kamiennego na światło słoneczne, raczej nie zastąpi on papieru celulozowego i z pewnością nie znajdzie zastosowania w konserwacji.

Na łamach aktualnego numeru „Notesu” zamieszczamy również wspomnienie o dr. Józefie Dąbrowskim, które przygotował Władysław Sobucki. Zgodnie ze swoim politechnicznym wykształceniem, dr Józef Dąbrowski przez całe życie zawodowe z pasją zajmował się papierem: długą historią papieru czerpanego, dramatycznym losem papieru maszynowego oraz tworzeniem tzw. papieru trwałego. Przez zagadnienia powiązane z problematyką konserwacji papieru związał się również ze środowiskiem konserwatorów zbiorów bibliotecznych i archiwalnych, w których pamięci pozostanie na długo.

Bieżący numer „Notesu Konserwatorskiego” zamyka *Kalendarium wydarzeń 2019 roku*, w którym Agata Lipińska prezentuje przegląd spotkań, seminariów, konferencji krajowych i międzynarodowych na temat konserwacji, historii sztuki oraz ochrony zabytków.